

ВІДГУК

офіційного опонента доктора юридичних наук, професора, заслуженого юриста України Топчія Василя Васильовича на дисертацію Таранової Анастасії Миколаївни «Використання спеціальних знань при розслідуванні неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Відгук підготовлено на підставі вивчення рукопису дисертації Таранової Анастасії Миколаївни «Використання спеціальних знань при розслідуванні неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником», автореферату дисертації та наукових праць здобувача, опублікованих за темою дослідження. Дисертація являє собою рукопис обсягом 228 сторінки та складається з анотації, вступу, трьох розділів, об'єднаних у дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (181 найменування) та додатків.

Актуальність обраної теми дослідження. Відгук офіційного опонента вимагає насамперед дати оцінку актуальності виконаного дисертаційного дослідження. Використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві забезпечує швидке, повне та неупереджене розслідування, сприяє оперативному розкриттю злочинів, винесення законного, обґрунтованого і справедливого вироку. Використання спеціальних знань є невід'ємною частиною процесу судочинства. Всебічний аналіз проблеми поняття, змісту і критеріїв віднесення значень до категорії спеціальних для реалізації цілей і завдань попередження, розкриття та розслідування злочинів базується на вивченні аспектів форми використання спеціальних знань. Однією з важливих причин, в силу яких злочини залишаються нерозкритими, є недостатнє використання допомоги осіб, які володіють спеціальними знаннями.

Вх. №		594	
"10"		02	
		2020 р.	
кількість аркушів:		12	
сн. док.		додаток	

Актуальність теми цього дослідження обумовлена безліччю причин об'єктивного та суб'єктивного характеру. Так, спеціальні знання є важливим процесуальним інститутом, що встановлює підстави участі обізнаних осіб під час розслідування злочинів, а так само умови застосування цих знань в кримінальному процесі України. У чинному законодавстві відсутнє їх чітке розуміння, що породжує численні запитання і складно розв'язні ситуації на практиці. Залучення спеціалістів до проведення слідчих (розшукових) дій сьогодні вже врегульовані Кримінальним процесуальним кодексом України.

В даний час стрімко зростає роль спеціальних знань у ході розслідування злочинів. Багато в чому це пов'язано, в першу чергу, з розвитком і вдосконаленням різного роду технологій, що дозволяє злочинцям здійснювати «традиційні» правопорушення новими способами. Не є виключенням і таке кримінальне правопорушення як «неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником». На підставі цього змінюється і методика його розслідування.

Іншою обставиною, яка потенційно тягне до розширення практики використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, є розвиток нових технологій і методик експертного дослідження, що дозволяє експертам вирішувати раніше недоступні завдання. Сфера застосування спеціальних знань у кримінальному процесі розширюється за рахунок сформованої практики консультування з юридичних питань. Об'єктивна необхідність залучення кваліфікованої допомоги з ряду правових питань останнім часом стала змушувати слідчих вдаватися до процесуальних форм її використання. Це тягне за собою як доктринальні суперечки про природу подібних доказів, так і проблеми обґрунтування їх процесуальної допустимості.

Поряд з підвищенням рівня компетентності співробітників правоохоронних органів, використання спеціальних знань під час розслідування злочинів є одним із заходів у відповідь на протидію злочинності, яка стає все більш професійною. Цей стан справ вимагає уваги вчених-криміналістів до проблем застосування спеціальних знань з різних сфер під час розслідування кримінальних правопорушень.

Дисертаційне дослідження характеризує прямий зв'язок з науковими програмами, планами, темами, що впливає з Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 25 серпня 2015 року № 501/2015, Плану заходів щодо її реалізації, схваленого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 р. № 1393; Стратегії розвитку Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України на період до 2020 р. та Плану заходів щодо її реалізації, затверджених наказом МВС України від 15 березня 2017 р. № 229; Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр., затвердженої Указом Президента України від 20 травня 2015 р. № 276/2015; Основних напрямків наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2018 – 2019 рр., схвалених Вченою радою Національної академії внутрішніх справ 27 грудня 2017 р. (протокол № 28).

Зазначені обставини дозволяють стверджувати, що дослідження питання використання спеціальних знань є одним із важливих та пріоритетних напрямків у науковому пошуку, яке повинно стати основою для теоретичних та практичних рекомендацій щодо розслідування неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником.

Можна продовжувати перелік обставин, які зумовлювали необхідність розвитку рецензованого напрямку дослідження, його реалізації у новому кримінальному процесуальному праві України, впливу на перспективу його подальшого розвитку, але вже перелічених достатньо для кваліфікації проведеного дисертаційного наукового дослідження як актуального.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, що містяться в дисертації. Метою дисертації автором визначено розроблення теоретичних положень, науково обґрунтованих практичних рекомендацій щодо використання спеціальних знань при розслідуванні неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником (с. 2 автореферату). Для досягнення зазначеної мети було виокремлено відповідну кількість окремих завдань (с. 2-3 автореферату) Сформульовані в дисертації та публікаціях здобувача наукові положення,

висновки та рекомендації, спрямовані на вирішення постановленої мети і розв'язання зумовлених нею задач, в цілому є обґрунтованими та переконливими. Їх теоретичний фундамент становлять наукові положення та дані, одержані як вітчизняними, так і зарубіжними дослідниками у різних галузях правових знань, зокрема теорії права і держави, кримінального матеріального і процесуального права та інших галузей права, перелік джерел яких наведений у списку їх використання (с. 199-217 дисертації). При цьому дисертант використовував не лише вітчизняне законодавство та наукові праці вітчизняних авторів, а й зарубіжне законодавство (Франції, Португалії, Великобританії, Польщі та інших країн), праці зарубіжних авторів та міжнародно-правові акти. Про обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформованих у дослідженні, свідчить і ґрунтована емпірична база, на яку спирається дисертант, а це: узагальнені матеріали вивчення 120 кримінальних проваджень; 223 висновків експертів за період 2016–2019 років; зведені дані соціологічного опитування 203 слідчих Національної поліції (органів внутрішніх справ), 59 лікарів різних кваліфікаційних категорій та 60 експертів з Київської, Вінницької, Рівненської, Чернігівської областей та міста Києва; статистичні й аналітичні матеріали МВС України, Генеральної прокуратури України, офіційні дані судової статистики за 2016–2019 роки; а також практичний досвід роботи дисертанта у слідчих підрозділах Міністерства внутрішніх справ України та Національної поліції України.

Про достатній діапазон вивчення дисертантом наукових підходів щодо використання спеціальних знань під час розслідування неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником свідчить список використаних ним наукових, нормативних та правозастосовних джерел, який нараховує 181 позицію. В роботі ведеться полеміка щодо ряду наукових проблем. Це дозволило дисертанту навести вагомі аргументи на користь основних положень, які відстоюються у роботі. Отримання нових наукових результатів та їх обґрунтування у значній мірі було забезпечено використанням належного методологічного інструментарію

дослідження. Зокрема, автором використовувався комплекс загальнонаукових та спеціальних методів, які застосовуються в правовій науці (с. 3-4 автореферату). Вони застосовувались комплексно, з урахуванням їх взаємозв'язку і взаємозалежності, що, зрозуміло, сприяло забезпеченню повноти і всебічності проведеного дослідження, а також об'єктивності отриманих результатів. Наведене вище дає підстави стверджувати, що наукові положення і висновки, сформульовані у дисертації, у своїй основі є обґрунтованими і з ними є всі підстави погодитися. Про це свідчить і проведений нами аналіз змісту дисертації.

Здобувач, з погляду опонента, правильно сформулював об'єкт та предмет дослідження.

Наукова новизна одержаних в ході дослідження результатів на загальному рівні полягає насамперед у тому, що дисертація є першим в Україні комплексним дослідженням проблем використання спеціальних знань при розслідуванні неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником. Автором сформульовано та обґрунтовано низку положень, висновків і пропозицій, що характеризуються науковою новизною і мають значення для кримінальної процесуальної науки, а також діяльності органів досудового розслідування і суду.

Так, цілком обґрунтованою видається позиція дисертанта щодо класифікації спеціальних знань при розслідуванні неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником. Залежно від галузі спеціальних знань: медичні, фармацевтичні, фармакологічні, психологічні, технічні; за суб'єктами: співробітники державних, недержавних установ; залежно від процесуального статусу суб'єктів: експерт, спеціаліст; за кількістю суб'єктів: індивідуальні, колективні; за функціями застосування: теоретичні, практичні; за значенням: доказові, орієнтуючі (с. 51-52 дисертації).

Аргументованим є висновок дисертанта щодо визначення і розкриття форм діяльності спеціаліста при розслідуванні неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником.

Практична: виявлення, фіксація та вилучення речових доказів; методична: застосування науково-практичних прийомів та методів проведення окремих слідчих (розшукових) дій; технічна: вибір і застосування науково-технічних засобів; консультативна: надання усних та письмових роз'яснень (с. 65-69 дисертації).

Наукові положення, висновки та пропозиції сформульовані у частині «удосконалено» та «дістало подальший розвиток» також мають достатній рівень обґрунтованості. Заслужують на увагу пропозиції щодо розкриття :

- змісту понять «медичні знання», «фармацевтичні знання» крізь призму проблем їх використання у практиці розслідування неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником (с. 50-51);

- наукових положень про тактику підготовки та проведення огляду місця події, якщо огляду підлягають сліди біологічного походження, залишки лікарських засобів, специфічних знарядь учинення злочину (с. 96-99);

- процедури проведення зовнішнього огляду трупа із визначенням ролі судово-медичного експерта або лікаря (с. 100-104);

- особливостей підготовки та проведення допиту потерпілих, свідків, підозрюваних із визначенням ролі та завдань спеціаліста (с. 137-149);

- рекомендацій щодо підготовки та проведення освідування особи шляхом конкретизації завдань спеціаліста, якщо освідуванню підлягають складні сліди кримінального правопорушення або особливі прикмети (с. 120-133);

- рекомендацій щодо проведення експертиз у кримінальному провадженні із конкретизацією предмета, визначення об'єктів, завдань, методів проведення, переліку запитань для окремих видів експертиз при розслідуванні неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником (с. 152-193);

- положень щодо розвитку наукового знання про використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів медичного спрямування (с. 24-45);

- теоретичних положень щодо визначення форм використання спеціальних знань у кримінальному провадженні шляхом розкриття їх видів

при розслідуванні неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником (с. 60-69).

Такі результати дослідження свідчать про те, що дисертант вирішив складні проблеми, які стосуються використання спеціальних знань під час розслідування неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником.

Основні висновки та пропозиції, які містяться у дисертаційному дослідженні, викладені у шістнадцяти публікаціях, з яких чотири наукові статті, опубліковані у наукових фахових виданнях України, дві у науково-періодичному виданні інших держав, вісім тез у збірниках доповідей та науково-практичних конференціях, а також у двох методичних рекомендаціях (у співавторстві).

Дисертація та автореферат відповідають вимогам МОН України. За своїм змістом автореферат є ідентичним основним положенням тексту дисертаційного дослідження.

У цілому науковий рівень рецензованої роботи дозволяє надати виключно позитивну оцінку **змісту дисертації**, визнати її завершеною науковою працею, яка характеризується єдністю змісту і свідчить про особистий внесок здобувача у науку криміналістики.

Практичне значення отриманих результатів. Отримані за результатами дисертаційної роботи положення мають теоретичне, прикладне значення та можуть бути використані у:

- законотворчій діяльності – як рекомендації для удосконалення КПК України щодо підстав проведення експертизи, нормативного дозволу здійснювати освідування за постановою слідчого у невідкладних випадках;

- правозастосовній діяльності – як рекомендації при розробленні й удосконаленні відомчих нормативно-правових актів, підготовці методичних рекомендацій з питань організації виявлення та розслідування злочинів;

- освітньому процесі – як матеріал для підготовки лекцій, навчальних програм, тестових завдань і дидактичних матеріалів з навчальних дисциплін «Криміналістика», «Кримінальний процес», «Розслідування окремих видів

злочинів», «Особливості розслідування окремих видів злочинів», а також під час проведення занять за відповідними дисциплінами в системі підготовки та підвищення кваліфікації слідчих Національної поліції.

Таким чином, результати наукового дослідження дисертанта можуть бути використані при вирішенні широкого кола проблем наукового, правозастосовного та навчально-виховного характеру і саме в цьому полягає їх практична значущість.

Аналіз та оцінка змісту дисертації. Ознайомлення зі змістом дисертації дає підставу для твердження, що вона характеризується логічним і чітким змістовим наповненням, науково коректними та переконливими висновками. Її *розділ 1 «Теоретичні основи дослідження використання спеціальних знань при розслідуванні неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником»* можна назвати базисом роботи, її «загальною частиною», оскільки у ньому закладено фундамент для подальшого дослідження питань загальної специфіки використання спеціальних знань під розслідуванні неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником. Даний розділ присвячено аналізу наукових досліджень цієї проблеми, визначенню поняття, форм та генезису інституту використання спеціальних знань під час розслідування неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником (с. 24-88 дисертації).

Проведений нами аналіз першого розділу дає підставу для висновку, що викладені у ньому положення та сформульовані дисертантом у підсумку висновки становлять основу (вихідні положення) для проведення дослідження вже безпосереднього використання спеціальних знань під час розслідування неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником.

У *розділі 2 «Участь спеціаліста у проведенні окремих слідчих (розшукових) дій при розслідуванні неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником»* дисертант здійснив спробу розкрити особливості участі спеціаліста у проведенні окремих

слідчих (розшукових) дій при розслідуванні неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником, таких як огляду місця події, освідчування особи та допиту.

Так, дисертантом визначено особливості участі спеціаліста під час підготовчого, робочого та заключного (завершального) етапу проведення огляду місця події, освідчування особи та допиту (с. 89-151 дисертації).

У розділі 3 *«Проведення окремих видів експертиз при розслідуванні неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником»* розглянуто питання проведення судово-медичної, фармацевтичної, фармакологічної та інших криміналістичних експертиз.

На підставі різних наукових підходів визначено поняття, види, методи проведення окремих видів експертизи, розкрито їх особливості із урахуванням специфіки розслідування неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником (с. 152-194 дисертації).

Зрозуміло, що не всі наукові положення і висновки, що містяться у дисертації мають винятково новаційний характер і становлять авторську новизну та й не зі всіма, на нашу думку, беззастережно можна погодитися. Так, високо оцінюючи дисертаційне дослідження, не можемо не відзначити, що воно містить положення та висновки, які мають дискусійний характер чи вимагають додаткового обґрунтування, яке сподіваємось почути під час його прилюдного захисту, зокрема:

1. Дисертантом задекларована тема дослідження *«Використання спеціальних знань при розслідуванні неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником»*. На нашу думку, автору необхідно було розглянути також (хоча б одним підрозділом) криміналістичну характеристику досліджуваного складу злочину. Оскільки вона є фундаментом будь-якої окремої методики розслідування злочинів та являє собою систематизовану сукупність відомостей про певні аспекти окремої групи злочинів, що мають криміналістичну цінність. Це б дозволило

автору здійснити більш комплексне дослідження в «царині» криміналістики.

2. Метою дослідження автор визначає «розроблення теоретичних положень, науково обґрунтованих практичних рекомендацій щодо використання спеціальних знань при розслідуванні неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником». Звідси, не зовсім зрозумілим є наукове завдання, яке автор повинен розв'язати в ході свого дослідження. Також, автором задекларовано «розроблення ... науково обґрунтованих практичних рекомендацій». Враховуючи це, доцільно було розробити та відобразити у додатках дисертаційного дослідження, свого роду, методичні рекомендації, що б надало більше репрезентативності дослідженню.

3. Деякі пояснення під час прилюдного захисту необхідно почути від здобувача і відносно наукової новизни одержаних результатів. Так, автором у рубриці «вперше» (с. 20 дисертації) зазначено, що ним «запропоновано класифікацію спеціальних знань при розслідуванні неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником. Залежно від галузі спеціальних знань: медичні, фармацевтичні, фармакологічні, психологічні, технічні...». А як же криміналістичні експертизи (для прикладу – дактилоскопічна, почеркознавча, технічна експертиза документів). Тим більше, автор присвятив даному питанню підрозділ 3.3 свого дослідження «Криміналістичні експертизи» (с. 184-193 дисертації). Також автором зазначено, що ним «удосконалено ... процедуру проведення зовнішнього огляду трупа із визначенням ролі судово-медичного експерта або лікаря». Дане положення потребує більш детального пояснення під час прилюдного захисту, адже, як нам вбачається, дана процедура уже вироблена та врегульована.

4. У підрозділі 1.1. «Поняття, зміст та форми використання спеціальних знань при розслідуванні неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником» (с. 51 дисертації) автор визначає необхідність використання «фармацевтичних знань», під якими пропонує розуміти «знання про взаємодію лікарських засобів з організмом

людини, умови виготовлення, зберігання, контролю, приготування лікарських засобів, якими володіють фахівці, що мають медичну освіту, професійні навички та досвід роботи». Не зовсім зрозуміло розмежування між «виготовленням» та «приготуванням» лікарських засобів. Ознайомлення зі змістом Закону України «Про лікарські засоби», дає підстави стверджувати про наявне врегулювання правовідносин пов'язаних із виготовленням лікарських засобів. Теза про «приготування» лікарських засобів потребує додаткової аргументації у запропонованій дефініції та обґрунтування, оскільки не зовсім зрозуміло, на основі яких даних автор приходить до такого висновку.

5. У Розділі 3 автор описує проведення окремих видів експертиз під час розслідуванні неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником, проте деякі з судових експертиз розкриває повністю та ґрунтовно (зокрема це: судово-медична, фармацевтична, фармакологічна експертизи), а криміналістичним експертизам приділяє менше уваги.

6. Здобувачем не досить вдало сформульовано висновки щодо третього завдання (с. 195 дисертації) – «визначено приклади позитивного досвіду зарубіжних країн щодо удосконалення спеціальних знань». Необхідно викласти більш науково-важливі результати, одержані у ході дослідження, які повинні містити розв'язання наукового завдання, їх значення для науки та практики розслідування неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником.

7. Не обійшлося і без дрібних редакційних помилок та похибок технічного характеру. Так, на с. 7 автореферату, де автор дає визначення «фармацевтичним знанням», описує умови «приготування лікарськими засобами», маючи на увазі, напевно, умови «приготування лікарських засобів». На с. 12 автореферату, описуючи структуру підрозділу 3.3 «Криміналістичні експертизи» дисертант помилково пронумерував його як підрозділ 3.2. Також, на нашу думку, обираючи тему дослідження та визначаючи його зміст доцільніше вживати прийменник «під час

розслідування...», а не «при розслідуванні».

Наведені вище, в основному дискусійні, положення не вичерпують всієї палітри дискусії, яка, сподіваємось, відбудеться під час прилюдного захисту дисертації. Проте їх наявність, на нашу думку, не знижує рівень проведеного дослідження та його результатів. Проведене дослідження є важливим для розвитку правової науки взагалі, та криміналістики, зокрема. Переважна більшість піднятих дисертантом проблем та сформульованих ним наукових положень, висновків і рекомендацій заслуговують уваги і підтримки представників правової науки, зокрема криміналістики, практикуючих у сфері кримінального провадження юристів, а також законодавця.

Все викладене дозволяє зробити **загальний висновок** про те, що дисертаційне дослідження «Використання спеціальних знань при розслідуванні неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником» є кваліфікаційною науковою працею, яка виконана особисто дисертантом, розв'язує конкретне наукове завдання, а також є актуальним, завершеним і таким, що має теоретичну і практичну значимість. Відповідає вимогам п.п. 9, 11, 13 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 (зі змінами та доповненнями), а його автор Анастасія Миколаївна Таранова за результатами прилюдного захисту дисертації заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність.

Офіційний опонент:

директор Навчально-наукового інституту права Університету державної фіскальної служби України
доктор юридичних наук, професор
заслужений юрист України

Василь ТОПЧІЙ

